

Onderlinge toetsing een bedreiging in de huisartspraktijk*

DOOR DR. J. BERGSMA, PSYCHOLOOG**

Uw Genootschap heeft mij gevraagd een stelling te poneren en deze tegenover u te verdedigen c.q. toe te lichten. Ik moet u wel zeggen dat het een opgedrongen stelling is die ik zelf waarschijnlijk anders zou hebben geformuleerd, maar terwille van de discussie en terwille van de in uw kringen kennelijk ook doordringende polarisatiegedachte zal ik mij keurig aan het aangeboden stramien houden.

De mij toegedachte stelling luidt „onderlinge toetsing is een bedreiging voor de individuele huisarts”, dit als tegenpool van de stelling dat die onderlinge toetsing een stimulans voor de huisarts zou zijn.

Alvorens op de stelling als zodanig in te gaan wil ik toch graag laten weten dat de suggestie, dat het hier om twee stellingen zou gaan die elkaars „tegenpolen” zijn, mij totaal niet aanspreekt. Immers het „stimuleren” zou in dit verband dan duidelijk als een positief element, het bedreigen als een even duidelijk negatief element aan de orde worden gesteld. Noch het een, noch het ander lijkt mij in al zijn ongenueanceerdheid juist te zijn. Mijn vrees is vooral dat termen als bedreiging, stress, frustratie en dergelijke onder invloed van een verschuivend cultuurpatroon en het daarin verankerde taalgebruik, inhouden gaan krijgen, die een te ongenueanceerd uitsluitend negatieve waarde vertegenwoordigen. Dit lijkt mij een ongewenste tendens. Ik wil u dat graag nader verklaren en trachten vanuit deze verklaring toe te werken naar een uiteenzetting rond de gegeven stelling met tenslotte een formulering van een drietal aanvullende stellingen.

Evenmin als het begrip „stress” is „bedreiging” een objectiveerbaar gegeven. Bedreiging of de mate van bedreiging is een niet meetbare grootte. Bedreiging bestaat namelijk uitsluitend bij de gratie van de persoonlijke ervaring of beleving. Met andere woorden, bedreiging is een subjectief gegeven uitsluitend te herleiden vanuit de belevingswereld van de individuele persoon. Deze persoon kan eventueel zijn mate van zich bedreigd voelen vastleggen op bijvoorbeeld een angst- of bedreigingsschaal, maar daarmee wordt de inhoud van het gegeven

nog niet objectief en evenmin overdraagbaar. Bedreiging is buiten de menselijke belevingswereld ook niet aantoonbaar.

Wanneer men spreekt over een bedreigende situatie, dan is dat dus ook niet juist. De situatie op zich is niet bedreigend, in onze ervaringswereld wordt hij tot een bedreiging gemaakt. Dit betekent ook dat eenzelfde situatie nooit voor twee mensen op exact dezelfde wijze bedreigend kan zijn. Wanneer men rijes gaat nemen dan is het de eerste maal zich in het verkeer begeven een zaak die als bedreiging kan worden ervaren, terwijl men later als geroutineerd bestuurder deze bedreiging nauwelijks of niet meer ondergaat. Het binnentreden in de leeuwenkooi zal voor de dompteur nauwelijks of in elk geval als veel minder bedreigend worden ervaren dan voor de eerste de beste toeschouwer in het circus die wordt uitgenodigd de dompteur te volgen.

Uitgaande van deze twee voorbeelden kan men de conclusie trekken dat de mate van bedreiging vanuit een bepaalde situatie in sterke mate wordt bepaald door de bekendheid met die situatie. Of anders geformuleerd: hoe beter men weet welk antwoord kan worden gegeven op een bepaalde situatie (men er meer vertrouwd mee is) hoe minder deze als bedreigend zal worden ervaren.

Terugwerkend naar de gegeven stelling blijkt dan nu ook dat de redenering „onderlinge toetsing is een bedreiging” niet kan worden gehandhaafd. De onderlinge toetsing op zich is geen bedreiging maar kan hooguit als een bedreiging worden ervaren. Waaraan nu dan al meteen kan worden toegevoegd dat, al naar gelang men meer ervaring heeft met de onderlinge toetsing, de mate waarin de bedreiging wordt ervaren, waarschijnlijk afneemt.

U zult merken dat ik in feite al bezig ben de genoemde stelling af te zwakken door hem meer te nuanceren. Om nog meer nuance aan te brengen zullen wij nu echter de inhoud van de term bedreiging nog wat verder moeten bezien.

De achtergrond van het zich bedreigd voelen is veelal gelegen in de vrees dat een bestaand evenwicht, hetzij binnen de persoon zelf, hetzij in zijn relatie met de omgeving, verstoord zal geraken, zonder dat men op dat bepaalde moment mogelijkheden ziet op een adequate wijze dat evenwicht te herstellen. Dit verlies van het bestaande evenwicht

* Inleiding, gehouden tijdens de landelijke bijeenkomst van het Nederlands Huisartsen Genootschap op 12 mei 1973 te Utrecht, Jaarbeurs Vergader- en Congressentrum.

** Afdeling Klinische Psychologie Katholieke Hogeschool Tilburg

betekent verlies van vertrouwdheid en dus veiligheid. En juist deze veiligheid is een elementaire menselijke behoefte. Wanneer de mens niet meer in staat is antwoorden te geven die zijn veiligheid waarborgen of kunnen herstellen dan wordt rechtstreeks zijn gehele bestaan in het geding gebracht. De ervaring van een bedreiging is daarmee direct gekoppeld aan de wijze van ervaren van het eigen bestaan.

Ik wil nu trachten de hiervoor aangebrachte nuancerings binnen te brengen in de genoemde stelling in deze zin: „al naar gelang de onderlinge toetsing meer wordt gezien als een activiteit waarbij de eigen veiligheid in het geding dreigt te raken, zonder dat men daarop een adequaat antwoord weet te vinden, zal genoemde toetsing een bedreigender karakter verkrijgen”. Geconcretiseerd naar de situatie van de huisarts menen wij nu dat er drie gebieden zijn waarop deze bedreiging kan ontstaan. In de eerste plaats de praktijkvoering, in de tweede plaats het medisch technisch functioneren en in de derde plaats het persoonlijk functioneren. In een korte toelichting het volgende:

ad 1 De praktijkvoering is veelal een organisatorisch systeem naar eigen believen opgezet, aangepast aan de persoonlijke voorkeuren, mogelijkheden en onmogelijkheden. Daarbinnen verricht men zijn arbeid. De gehele eigen wijze van tijd- en energieverdeling is naast een eigen ontwerp ook een eigen routine geworden die veiligheid biedt en een zekere mate van rust. De toetsing betekent te allen tijde dat iemand anders, met een ander ontwerp en een andere routine, dit specifieke eigen organisatorisch systeem gaat bekijken, u als het ware uitnodigend hem daarin te volgen. Dit betekent noodzakelijk een buiten de eigen situatie gaan staan en de mogelijkheid in het systeem zwakke plekken te ontdekken. De mogelijkheid is dan niet ondenkbaar dat hiermee de eigen gecreëerde veiligheid en rust worden aangetast (er worden vragen gesteld: er ontstaat onrust, mogelijk onveiligheid) en de vraag is of er voldoende antwoordmogelijkheden zijn om tot een evenwichtsherstel te komen. Een ander evenwicht dat een ander ontwerp vraagt en een andere routine.

ad 2 Ten aanzien van het medisch-technisch functioneren geldt in principe hetzelfde. Het geheel van kennen en kunnen is een stuk persoonlijk bezit waarmee men op de meeste zich voordoende situaties een antwoord dacht te kunnen geven. Ook hier is sprake van veiligheid en rust, zo men wil zekerheid. Het creëren van twijfels of onzekerheden door de ander verstoort het evenwicht en men wordt ook nu gedwongen tot een nieuw antwoord. Ook hier geldt dat hoe beter men in staat zal zijn dit

antwoord te formuleren, hoe minder de situatie als een bedreiging zal worden ervaren.

ad 3 Zwaarwegend zowel in de praktijkvoering als in het medisch technisch handelen is het persoonlijk functioneren. Dit persoonlijk functioneren is bij wijze van spreken de basis waarop men drijft, temeer waar juist bij de huisarts de persoonlijke relatie naar de ander zo centraal staat. Zowel de praktijkvoering als het medisch technisch handelen kan men echter eventueel nog zien als vertechnificeerde en daarmee min of meer buitenstaande aspecten van een bepaalde manier van functioneren. Voor het persoonlijke functioneren gaat dat niet meer op, daar is men in zijn eigen totaliteit bij betrokken en daarin wordt men bij de onderlinge toetsing ook aangesproken.

Zei ik dat het in de praktijkvoering en het technisch handelen veelal gaat om een mogelijke doorbreking van een gevonden evenwicht, in het persoonlijke vlak is de vraag of een evenwicht is gevonden veel moeilijker te beantwoorden. Veel mensen zullen met die vraag moeite hebben. De vraag zelf kan reeds een bedreiging betekenen, ook daar waar men zelf meent een evenwicht te hebben gevonden. Juist in dit vlak zal het dan ook vaak veel moeilijker zijn een antwoord te vinden op een evenwichtsverstoring onderlinge toetsing. En wij hebben reeds gezien dat hoe moeilijker het antwoord te vinden valt hoe sterker het gevoel van bedreiging post vat. Het is dan ook zeer wel denkbaar dat als de stelling, dat „onderlinge toetsing een bedreiging is” een kern van waarheid bevat, het vooral de bedreiging zal zijn in het persoonlijk functioneren.

Wanneer wij nu het voorgaande samenvatten, hebben wij in de eerste plaats gezien dat de formulering van de stelling „onderlinge toetsing is een bedreiging voor de individuele huisarts” onjuist is. Bedreiging ligt in de mate waarin bedreiging als zodanig wordt ervaren en is niet verankerd in een bepaalde situatie. De mate waarin bedreiging wordt ervaren is dan op zijn beurt weer afhankelijk van de mate waarin men een antwoord op een veiligheidsverstoring situatie weet te geven. Hieruit zou dan moeten volgen dat de grootste kans op het ontstaan van gevoelens van bedreiging ligt in het vlak van het persoonlijk functioneren en in mindere mate in het vlak van het medisch technisch functioneren en de praktijkvoering.

Tot slot willen wij dan nu nog kort ingaan op de mogelijkheden welke de mens heeft om met zijn gevoelens van bedreiging om te gaan. Er zijn daarin in principe drie basispatronen te onderscheiden.

1e de bedreiging wordt zo hevig ervaren dat eerst een verstarring in het oude patroon ontstaat en vervolgens paniek (redeloosheid);

2e de bedreiging wordt ervaren als een uitdaging om nieuwe antwoorden op nieuwe situaties te creëren;

3e er wordt wel een bedreiging ervaren doch deze wordt ontkend.

In het eerste geval zou men bijna van een regressief patroon kunnen spreken, waarin wordt teruggevallen op de meest elementaire zekerheden en of routinegedragingen. Er is dan nauwelijks meer sprak van enige distantie tot het eigen gedrag, dat dan na verloop van tijd ook meestal niet meer een adequaat antwoord op de situatie mag worden genoemd. Blijft de bedreiging bestaan dan zal ook dat patroon worden doorbroken en een totaal inadequaat gedrag ontstaan: de paniek. Denk hierbij bijvoorbeeld aan de man in een gebouw dat in brand staat. Hij wil zijn kamer uit doch de deur is geblokkeerd. Telkens weer wil hij door de deur (het ingewortelde patroon). Tenslotte wordt hij radeloos, rent tegen de muren aan en eventueel tegen het raam, waaruit hij dan redeloos en reddeloos naar beneden valt. Als hij zijn tijd had gebruikt om van zijn kleren een touw te knopen om het raam uit te komen zou hij het er wellicht goed hebben afgebracht.

In het tweede geval betekent de bedreiging dat men uitgedaagd wordt tot het nemen van distantie van de bestaande situatie, welke distantie de mogelijkheid schept om nieuwe antwoorden op een nieuw ontstane situatie te creëren. In dit geval kan een verstoord evenwicht met behulp van nieuwe antwoorden tot een nieuwe evenwichtstoestand leiden. De man in het brandende gebouw probeert

eenmaal de deur die is geblokkeerd, en kijkt dan welke middelen de kamer biedt om zo veilig mogelijk via het raam naar buiten te komen.

In het derde geval tenslotte is er wel een zekere bedreiging maar door de ontkenning daarvan zal een bedreiging ook niet het effect hebben dat men nieuwe antwoorden gaat zoeken om in de verstoorde situatie een nieuw evenwicht te creëren. Deze man zal er van uitgaan dat de brand wel wordt gelust voordat het zijn kamer bereikt. Hij kijkt wel uit om op zo'n bezopen manier uit het raam te gaan klimmen.

Nu tot slot wil ik aan de oorspronkelijke stelling enkele nieuwe stellingen toevoegen die mijns inziens rechtstreeks voortvloeien uit hetgeen hiervoor is gesteld.

Stelling 1. Bij sommige huisartsen kan de bedreiging, die er voor hen uitgaat van de onderlinge toetsing, een dusdanige hevigheid verkrijgen, dat men de toetsing beter achterwege kan later ter voorkoming van een situatie waarin het functioneren van de betreffende arts in kwaliteit zou achteruitgaan.

Stelling 2. Een zeker mate van bedreiging als gevolg van de onderlinge toetsing is een noodzakelijke voorwaarde voor het verbeteren van het functioneren van de individuele huisarts, daar juist deze bedreiging hem ertoe kan brengen nieuwe antwoorden te creëren op nieuwe situaties.

Stelling 3. Het ontkennen dat een onderlinge toetsing een persoonlijk gevoel van bedreiging met zich mee zou brengen is de beste manier om van deze onderlinge toetsing geen enkel profijt te hebben.